

DONANMA-Yİ OSMANİ MUAVENET-İ MİLLİYE CEMİYETİ'NİN DİYARBEKİR HANIMLAR ŞUBESİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (ARALIK 1910- OCAK 1911)

**THE ESTABLISHMENT OF DİYARBEKİR WOMEN'S
BRANCH OF THE OTTOMAN NAVY LEAGUE AND ITS
ACTIVITIES (DECEMBER 1910- JANUARY 1911)**

Gamze ERCAN*

Tülay ERCOŞKUN**

Makale Bilgisi   **Article Info**
Başvuru:26 Temmuz 2018   Recieved: July 26, 2018
Kabul: 5 Ağustos 2018   Accepted: August 5, 2018

Özet

Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti (DOMMC) daha sonra değişen adıyla Osmanlı Donanma Cemiyeti, 19 Temmuz 1909 tarihinde Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla kurulan popüler bir gönüllü dernekti. Kuruluşunda sivil bir girişim olmakla beraber, özellikle 1913 yılından sonra yarı resmi karakteri daha belirgin hale gelmişti. Amacını gerçekleştirmek için cemiyet geniş kapsamlı kampanyalar düzenlemişti. Kuruluşundan kısa bir süre sonra taşra örgütlenmesini oluşturan cemiyetin, İstanbul, Kadıköy, Kastamonu, İşkodra ve Diyarbekir Hanımlar Şubelerinin faaliyette olduğunu arşiv kaynaklarından öğrenmekteyiz.

Bu çalışmada, Diyarbekir vilayetinin gazetesi esas alınarak DOMMC Diyarbekir Hanımlar Şubesinin kuruluşu, idare heyeti, idare heyetinin meslekleri, sosyal konuları, kampanyaya etkili desteklerini gösteren nutukları, bağış toplama çalışmaları ve kadınların bağışları incelenecektir. Böylelikle, II. Meşrutiyet döneminde kurulan kadın derneklerinin yanı sıra DOMMC'nin Hanım Şubeleri de kadınların kamusal hayatta etkili bir şekilde deneyim kazanmalarına, mevcudiyetlerine ve görünür olmalarına vesile olmuştur.

---

* Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Yüksek lisans öğrencisi, gamzercan@gmail.com

** Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, tkeskin@gmail.com

Anahtar Kelimeler: *Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Hanımlar Şubeleri, Diyarbekir Hanımlar Şubesi, Fatma Zehra Hanım, Meryem Hanım, Edibe Hanım ve nutukları*

Abstract

The League of National Support of the Navy, which was changed its name to the Ottoman Navy League in 1913, was a voluntary popular association established in 19th July, 1909 to rally support for the strengthening of the Ottoman Navy. Although the League emerged as a civil initiative, especially after 1913 its semi-official character became more intense. For this aim the association carried out extensive popular campaigns. Shortly after its foundation, the provincial branches of the Navy League were formed and according to archival sources, the Women's Branches of the Ottoman Navy League such as İstanbul, Kadıköy, Kastamonu, İşkodra and Diyarbekir were active.

In this paper, we will examine the establishment of Diyarbekir Women's Branch of the Ottoman Navy League, its executive members, their occupational and social positions as well as their active support to the campaigns with their public speeches and their activities for collecting donations, female donors' donations in kind based on mainly provincial newspaper of Diyarbekir. In this way, besides Women's Associations established during Second Constitutional Period, Women's Branches of the Ottoman Navy League also formalized their active presence in the public sphere, they became visible and gained experiences by this means.

Keywords: *The League of National Support of the Ottoman Navy, Women's Branches of the Navy League, Diyarbekir Women's Branch of the Navy League, Mrs. Fatma Zehra, Mrs. Meryem, Mrs. Edibe and their speeches*

Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti (DOMMC) daha sonraki adıyla Osmanlı Donanma Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde kurulan pek çok dernekten -yaklaşık 10 yıl süre- daha uzun soluklu olanıdır. 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu tasarısının Meclis-i Mebusan'da görüşülmeye devam ettiği sırada, İstanbul'da 19 Temmuz 1909 [06 Temmuz 1325] tarihinde kurulmuştur¹. Amacı; Osmanlı Devleti'nin düvel-i muazzama arasındaki mevkiini muhafaza ve menafi-yi umumiyyeyi ve münasebet-i ticariyyesini temin için ihtiyacatımızla mütenasib bir kuvve-yi bahriye vücuda getirmektir².

¹ Zehra Aslan, "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılmasında İttihat ve Terakki Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, Bahar 2010, ss. 57-72

² Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara, 2000, ss. 11-21; Nurşen Gök, Nurşen Gök, *Donanma Cemiyeti'nin*

II. Meşrutiyet döneminde kimsesiz kadınlara ve çocuklarına yardım, fakirlere yardım, kadınların eğitimi, iş ve meslek edinmeleri, irfanen yükselmeleri, sosyal statülerinin yükseltilmesi gibi amaçlarla birçok kadın cemiyetleri/dernekleri kurulmuştu³. Osmanlı Kadın dernekleri ve faaliyetleri üzerine çalışan araştırmacıların⁴ yöneldiği ya da süreli yayınların, kaynakların yönelttiği merkez yerine, yerel süreli yayınların taranmasıyla ortaya çıkarılabilecek kadınların taşrada gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri Diyarbekir Vilayeti DOMMC Hanımlar Şubesi'nin kuruluşu daha bütüncül bir tarih yazımı için önemlidir. DOMMC'nin kuruluş nizamnamesinde hanım şubelerini düzenleyen herhangi bir madde yoktur; ama arşiv belgelerinde ve vilayet gazetelerinde hanım şubelerinin kuruluşu, idare heyeti, üyeleri, faaliyetlerine yer verilmiştir. TİTE arşivinde⁵ “Donanma-yi Osmanî İstanbul Hanımlar ya da Muhadderat Şubesi Reisesi Nezihe Muhlis⁶” imzası ya da “Donanma-yi Osmanî Kadıköy Hanımlar Şubesi” mühürlerini taşıyan belgeler faaliyette olduklarını göstermektedir⁷. DOMMC'nin Kastamonu

Anadolu'da Örgütlenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2007, s. 17; Nurşen Gök, “Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 43, Mart 2008, s. 78; “Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-yi Esasisi, *Düstur*, 2. Tertip, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332, ss: 1-7, Tarihi: 20 Şevval 1327, 22 Teşrin-i Evvel 1325 (1909), [04 Kasım 1909].

- ³ Nicole A.N.M van Os, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 21, Güz 2011, ss. 255-290; Şirin Eker Karadağ, *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Dernekleri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2011.
- ⁴ Kadınların kurduğu cemiyetlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nicole A.N.M van OS, *Feminism, Philanthropy & Patriotism: Female Associational Life in the Ottoman Empire*, (PhD thesis), Leiden University Institute for Area Studies (LIAS), Faculty of Humanities, Leiden University, 2013, Nicole A.N.M van Os, “Osmanlı Kadın Dernekleri: Geçmişten Gelen Kaynaklar, Gelecek İçin Kaynaklar”, Çev. K. Genç, *Toplumsal Tarih*, Mart 2002, ss. 7-14.
- ⁵ Donanma Cemiyeti'nin ait belgelerin çoğu Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA)'da bulunmaktadır. Tayyare İanesi toplamak için de çalışmalar yapmış olan Donanma Cemiyeti'nin mal varlığı ve arşivi, kendisinin lağv edilmesinden sonra kurulmuş olan Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiştir. Belgeler daha sonra TİTEA'ne verilmiştir. Yaklaşık 30 bin belgeden oluşan ve koleksiyon özelliği gösteren belgeler grubu gerek merkez gerekse taşra şubelerinin çok çeşitli yazışmaları içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurşen Gök, a.g.t., ss. VII-X; Selahattin Öztürk, a.g.e.,ss. XIII-XVIII.
- ⁶ Muhittin Bey ile Zehra Hanımın kızları olan Nezihe 1889'da İstanbul dünyaya gelmiştir. Muhlis soyadını ilk eşi Muhlis Ertem'den dolayı kullanmıştır, daha sonra Memduh Tepedelengil'le evlenmiştir ancak onun soyadını kullanmamış babasının adını Nezihe Muhittin olarak kullanmıştır.
- ⁷ TİTEA K.270.G.13 B.13-1001 ve K.270.G.13 B.13-2001 İstanbul Hanımlar Şubesi'nin yazışmaları; TİTEA K.270 G.10 B.10-3001 Donanma-yi Osmanî İstanbul Muhadderat

Hanımlar Şubesi (*Köroğlu*, No: 129, Haziran 1911)⁸, Diyarbakir Hanımlar Şubesi (*Diyarbakir*, No: 1690-91, Aralık 1910-Ocak 1911), İstanbul (1912), Kadıköy (*Tanin*, Nisan 1911)⁹ ve İşkodra Müstakill Fırkası¹⁰ (TİTEA, Ağustos 1911) faaliyette olan Hanım Şubelerindedir.

Kadınların bu tür derneklerde idareci olarak şube reisesi, idare heyeti üyeleri, muhasebeci, veznedâr, kâtibe gibi görev üstlenerek çalışmaları, düzenledikleri çok çeşitli etkinlikler aracılığıyla yardım toplamaları, cemiyet adına yardım toplanması için konferanslar nutuklar vermeleri, hem kamusal görünürlüğünü sağlamış hem de bir araya geldikleri önemli bir forum oluşturarak tecrübeler, kazanımlar edinmelerine imkân sağlamıştır.

DOMMC kuruluşundan bir yıl sonra gerçekleşen ilk kongresinde Cemiyet'in taşra şubelerinin sayısı 29'u vilayet, 28'i liva, 56'sı kaza, 9'u nahiye merkezinde olmak üzere toplam 122 şubeye ulaşmıştır. Cemiyet İstanbul'a yakın yerler Kastamonu ve Bolu'dan başlayarak yurtiçinde İzmit, Konya, Aydın, Bursa, Karesi, Ankara, Adana, Edirne, Diyarbakır ve şehbenderlikler aracılığıyla yurt dışında teşkilatlanmasını sürdürmüştü¹¹.

Mayıs 1910'da kurulan DOMMC'nin Diyarbakir Şubesi'nin yılın sonuna doğru Aralık 1910'da Hanımlar Şubesinin kurulduğu *Diyarbakir* vilayet gazetesinde yer almaktaydı. 23 Aralık 1910 tarihinde [10 Kanun-i Evvel 1326] Diyarbakır valisi [Ali] Galip Paşa'nın eşi hanımefendinin daveti üzerine tüm hükümet memurları ve 200'ü geçen sayıda hanımefendi İnas Mektebi Rüştüye'sinde toplanarak Donanmaya 100 lirayı aşan meblağ ile aynî eşya bağışında bulunmuşlardı. Toplantının cemiyet tarafından daha önceden düşünülmeyişi ve toplantı yerinin de fiziksel olarak alabileceği kişi

---

Şubesi Reisesi Nezihe Muhittin'in merkezleşme yazışması; TİTEA K.294 G.43 B.43-2001 Kadıköy Hanımlar Şubesi mührünü yer aldığı belge.

⁸ Sema İslamoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete: Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, ss.45-46; *Köroğlu*, No: 129, 09 Haziran 1327 [Miladi 22 Haziran 1911] ss. 2-3: "Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti umum Osmanlılardan müteşekkil bir cemiyet olduğu halde, bundan muhterem hanımları istisna gayr-i caiz bulunduğundan, heyetimiz bu kere hâkim beyefendi hazretlerinin halile-i muhteremeleri hanımefendinin taht-ı riyasetinde olmak üzere, kadınlar şubesi teşkili taht-ı karara alındı" denilmektedir.

⁹ "Kadıköy Hanımları Donanma Cemiyeti," *Tanin*, No: 938, 31 Mart 1327/ 12 Nisan 1911: "Donanmamız İçin", *Tanin*, No: 956, 18 Nisan 1327/ 1 Mayıs 1911, s.4; "Hanımlarımızın Muaveneti", *Tanin*, No: 1049, 21 Temmuz 1327/ 3 Ağustos 1911, s. 4: "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Kadıköy Nisvan Şubesi tarafından 10 Temmuz Harikzedegâni Menfaatine", *Tanin* No: 1062, 3 Ağustos 1327/16 Ağustos 1911, s.5: TİTEA K.294 G.43 B.43-2001.

¹⁰ TİTEA K.214 G.2. B2 İşkodra Müstakill Fırkasıyla ilgili yazışmalar

¹¹ Nurşen Gök, a.g.m., s. 80.

sayısı sınırlı olduğundan bahisle, "...yoksa bu merasim-i vatanperveraneye, bu mücadele-i milliyeye iştirak etmeyecek bir familya, bir hanım kalmayacaktı"¹²sözleriyle katılımın yüksek olduğu vurgulanıyordu. Bağışta bulunan hanımlar "İşte bu büyük ve şefkatli hanımlar, gerçekten vatan ve milletini seven muhterem hemşireler ve valideler" olarak nitelendirilmekte ve icra ettikleri vatansever törenin sırasıyla anlatımına geçilmektedir.

Toplantının düzenleyicisi ve DOMMC Diyarbakir Osmanlı Hanımlar Şubesi Muavenesi başkanı, valinin eşidir. Vali [Ali] Galip Paşa Mayıs 1910-Temmuz 1911 tarihleri arasında Diyarbakir valiliği görevini yapmıştır¹³.

Maarif Müdürü'nün eşi, İnas Mektebi Rüştüyesi Muallime-i Evvel Fatma Zehra Hanım, Kazazyan Ohannes Efendi'nin hemşiresi Meryem Hanım, Diyarbakir Nüfus kâtibi Abdülbaki Efendi'nin kızı İnas Mektebi mezunu Edibe Hanımların nutuklarına gazetede yer verilmişti¹⁴.

Diyarbakir Osmanlı Hanım Cemiyeti'nde nutukların ardından sunulan 20 maddeyi içeren programa göre ve gizli oyla "Diyarbakir Osmanlı Hanımlar Şube-i Muavenesi" idare heyeti şu kişilerden oluşturulmuştu¹⁵:

1. Nazire:	Valiyü'l-vilayet Galip Paşa'nın Harem-i âlileri Hanım Efendi hazretleri
2. Reiseyü'l-Evveli:	Diyarbakir mebus-ı muhteremi Feyzi Bey Efendi'nin harem-i âlileri Hanım Efendi hazretleri
3.Reise-i Sâniye:	Eşraf-ı mutehayyiz Hacı Abdülkadir Paşa hazretlerinin ke[rime]-i muhteremeleri Hanım Efendi hazretleri
4. Aza:	Eşraf-ı mutehayyiz Zülkefil Bey Efendinin harem-i âlileri Hanım Efendi
5. Aza:	Cemil Paşa merhumun harem-i âlileri Hanım Efendi
6. Aza:	Zazazâde Mustafa Efendi'nin harem-i âlileri Hanım Efendi
7. Aza ve veznedar:	Zülfizâde Zülfi Bey Efendinin hemşire-i muhteremeleri Hanım Efendi
8. Aza:	Beledî reisi İstevan Efendi'nin harem-i âlileri Hanım Efendi
9. Aza:	Kazazyan Ohannes Efendi'nin hemşire-i muhteremeleri [Meryem] Hanım Efendi
10. Kâtibe:	Muallime-i evveli [Fatma] Zehra Hanım Efendi
11. Maslahatgüzar:	Pirinççi Hacı Salih Efendi'nin harem-i Hanım Efendi

¹² *Diyarbakir*, No: 1690, 5 M 1329 Perşembe, 23 Kanun-i Evvel 1326, [05 Ocak 1911], s. 3

¹³ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali* (1839-1922), İsis, İstanbul, 1999, s.29. Ali Gâlib Paşa (Müstedâmi): [d. 1863-ö. 1918]: Kastamonu valisi Ağustos 1911-Ocak 1912; Kosova Valisi Ağustos 1912, bkz. age. s. 63.

¹⁴ *Diyarbakir*, No: 1690, 5 M 1329 Perşembe, 23 Kanun-i Evvel 1326, [05 Ocak 1911], s.3 ve *Diyarbakir*, No: 1691, 12 M 1329 Perşembe, 30 Kanun-i Evvel 1326, [12 Ocak 1911], ss. 1-2.

¹⁵ *Diyarbakir*, No: 1691, 12 M 1329 Perşembe, 30 Kanun-i Evvel 1326, [12 Ocak 1911], s.2

Cemiyet henüz iki defa toplandığı halde Donanma-yı milliye için 120 lira kadar bir meblağ hediye edildiği gibi pek kıymetli beş altı kalem eşya-yı nefise de bağışlanmıştır.

İdare heyetinin üyelerine baktığımızda genelde yörenin önde gelen ailelerinin hanımlarından oluştuğunu ve aile adlarına izafen adlandırıldıklarından kendi adlarının ne olduğunu bilemiyoruz. Hanım Şubesi başkanı valinin eşi, birinci başkan yardımcısı Diyarbekir Mebusu Feyzi Pirinçizade'nin eşi ya da diğer hanım üyelerden Belediye Başkanı İstapan Efendi'nin eşinin adlarının ne olduğu bilemiyoruz. Kazazyan Ohannes'in kız kardeşi Meryem Hanımın adını gazetede yer alan nutkundan dolayı bilmekteyiz. İdare heyetinde yer alanların mensup oldukları eşraf aileleri ise Cemilpaşazâde, Zazazâde, Pirinçizâde, Zülfüzâdelerdir. Önde gelen eşraf ailelerinin yanı sıra kendilerini mesleğiyle tanımlayan ve tanınan İnas Mektebi Rüştiyesi birinci muallimesi Fatma Zehra Hanımı görmekteyiz. Çalışma hayatına katılan Osmanlı kadınlarının ebelikten sonra ikinci meslek grubunu öğretmenler oluşturmaktaydı. Özellikle Darülmuallimat'ın açılması (1870) ve ilk mezunlarını vermesinin ardından çalışma hayatına katılan Osmanlı kadın memurelerinin çoğunluğu öğretmen idi. Okullaşmanın sonucunda meslek sahibi olan Osmanlı kadınları meslekleriyle kendilerini tanımla[n]mış ve imzalarını Ebe/Kâbile Fatma Cemil Hanım¹⁶ ya da İnas Mektebi Rüştiyesi Muallimesi Fatma Zehra olarak atmışlardı.

Muallime-i Evvel Zehra Hanım Efendi'nin Nutku

Muhterem Hanım Efendiler!..

Cümlemizin valide-i müşfikası, cümlemizin vücud ve hayatı sevgili vatandır...

Vatan! Bir kanuna bir hükümete bir padişaha itaat eden insanların tavattun ettikleri bir kısım topraktır.¹⁷

İşte biz ki Osmanlıların işgal ve tavattun ettikleri toprak vaktiyle atalarımızın babalarımızın kanı ile kılıç hakkıyla çizilmiş bir haritadır ki şu al bayraklı, kırmızı ay ve yıldızlı sevgili bayrağımız, nerede temevvüc ederse nerede sallanıyorsa işte orası vatandır.

¹⁶ TİTEA K.265 G.4 B.4- Kâbile Fatma Cemal Hanımın madalya talebini gösteren yazı.

¹⁷ *Diyarbekir*, No: 1690, 5 Muharrem 1329 Perşembe, 23 Kanun-i Evvel 1326, [05 Ocak 1911] s. 3 nutkun devamı takip eden *Diyarbekir*, No: 1691, 12 Muharrem 1329 Perşembe, 30 Kanun-i Evvel 1326, [12 Ocak 1911], ss. 1-2

Şu halde Diyarbekir, nasıl vatanımız ve memleketimiz ise Yemen, Basra, İškodra, Girit ve İstanbul da öyledir ki Osmanlılık nazarında aralarında hiç bir fark yoktur. İnsan, el, kol, ayak gibi bir takım dâhili ve harici azalardan nasıl halk olunmuş ise vatan da kömeler, köyler, nahiyeler, küçük kasabalar, büyük şehirlerden teşekkül etmiştir.

Alî-i Osman devleti ne suretle icra-yı saltanatına başladığını ne suretle sevgili vatanımızı feth ve zabt ettiğini tarih sayesinde pek âlâ bilirsiniz! Muhterem ve mukaddes olan hükümdarlarımız, sevgili padişahlarımız ki Gazi Osmanlar, Orhanlar, Muratlar, Fatihler, Selimler ve Süleymanlar gibi sultanlarımız!

Bir elde kılıç ve diğer elde kanun-i adalet, sağlarında ordu, sollarında donanma olduğu halde birbirini müteakip birçok vilayetler, şehirler, memleketler, hükümet ve devletler feth ve zabt ettiler. Asya, Afrika ve Avrupa'nın her tarafına şu al bayraklarımızı dikteler, bütün dünyayı titrettiler, nam verdiler, şan aldılar...

Yaşasın Alî-i Osman, Yaşasın Sultan Mehmed-i Hamis Han.

Milletinle bî-kesr[et] yaşa !!

Bütün millet, bütün Osmanlılar işte o padişahlar zamanında vatan uğrunda pârelerle, kanlarıyla muharebeye iştirak ederler idi. Hudâ-negerde padişahlarımızdan birinin muzafferiyet veya mağlubiyeti bütün tebaasını memnun veya meymus eder yani padişahlarımızın muzafferiyetlerinde millet icra-yı sürür ve şâd-manî eder, mağlubiyet anında ise ağlar idi. Hâsılı aynı saatte aynı heyecanla millet titrerdi.

İşte hissiyat-i milliye, tezahürat-ı vatanperverâne böyle olur... Var olsun böyle millet, yaşasın sevgili vatan!...

O büyük padişahlar zamanındaki hanımlarımız eski Osmanlı kadınları büyük validelerimiz Osmanlı erkekleri gibi mallarını, canlarını feda ederler idi. Muharebede şarkılarla kahraman askerlerimizi tahrik, su ve ekmek taşımak, yaralılara ve şehitlere bakmak gibi cansiperâne hizmet ederler idi.

Bundan 30 sene evvelki Rusya muharebesinde Kars ve Erzurum, Plevne Bosna ve Hersek kadınları tarih-i Osmaniye'de altın sahifelerle nam ihraz ettiler.

Diğer taraftan muharebelere kahraman doğurmak için olanca kuvvetiyle evlad terbiye ederlerdi. Alî-i Osman devletine, vatan uğruna, muharebeye beş veya on tane kahraman gönderdim yolunda iftihar ederler idi. O şarkılarla şöylece tasvir-i hâl ederlerdi:

*Ne yandasın şimdi aceb sıcak mıdır yatağın
 Dereler mi geçit gider, Balkanlar mı turağın?...
 Balkanlarda olsa arslan Balkanlarda yaraşır
 Er evladı vatan için sınırlarda dolaşır
 Nişanlını gördüm bugün, garipsedi yüreğim
 Ele güne karşı dernek yapmak idi dileğim...
 Gazi olub döner isen sana düğün yapmaya
 Beş on kuruş koymuştum harman sonu sandığa*

İşte büyük validelerimiz eski Osmanlı hanımlar da böyle muhabbet-i vataniyye, hissiyat-ı milliye mevcut idi ki biz, bugünkü Osmanlı hanım ve erkekler, o Osmanlıların evlad ve ahfadıyız... Var olsun Osmanlı hanımlar, yaşasın Osmanlılar!

Ah!... Osmanlılar için meğer kaderde varmış kara günler görmek... Nihayet bir gün geldi. Padişahımız milleti millet padişahları görmez oldu.

Osmanlılarda muhabbet-i vataniyye azaldı, muharebe yerine zevk ü sefa kâim oldu.

Vur patlasun, çal oynasun sefahat âlemine daldı.

İşte bunun neticesi olarak millet uzun bir müddet inledi, ızdırab ve azab çekti.

Evet! Milletimiz zulüm ve istibdadın, adaletsizliğin, müsavatsızlığın altında ezildi âdeta hurd[e]-hâş oldu.

Vaktiyle donanmamız bütün milletlerin bütün devletlerin donanmasına faik iken ligarzin mahv ve tahrib edildi.

Karadeniz, Marmara, Akdeniz ve Kırmızı deniz, coşkun ummanlar, sahillerimiz limanlarımız donanmadan mahrum, düşmanlara maruz kaldı.

Vatanın taksimini, düşman elinde parçalanacağını namus ve milliyyet mahv olacağını anlayan sevgili milletimiz bir saat evvel hürriyet, adalet ve insaniyete eski Osmanlılık ahlak ve fedakârlığına kavuşmak istedi. Derken min tarafillah sahib-i hurûc gibi İttihad ve Terakki Cemiyeti yetişti. Milletimizin arzusunu yerine getirdi. Müncî, müntakım, halâskâr şeref aliyü'l-âlini ihraz etti Kanun-i Esasiyi istirdad ve hükümet-i meşruta-yı tesis etti. Var olsun İttihad ve Terakki Cemiyeti ile kahraman askerlerimiz, yaşasın meşrutiyet!

Zehra Hanım'ın nutkun ardından gazetenin editöryal yazısında Osmanlı hanımlarına seslenilerek önemli görevin donanmanın ihya edilmesi olduğu, “dinimizi, ırzımızı muhafaza için donanma”nın gerektiği belirtilerek şu ifadeler aktarılmaktaydı:

...Ecdadımız gemileri değil denizlerde, karalarda bile yürütmüş, İstanbul'u fethetmiş ve böylelikle bu devleti vücuda getirmiş biz onların torunları değil miyiz?..

Bizde hamiyyet, vatana muhabbet yok mudur?.. [s.2]

Verelim!, denizlerimizi[n] şenletelim, göğsümüzü gerelim.. Nam vermiş şan almış o büyük Osmanlıların evladı olduğumuzu gösterelim, hep verelim! ... Damla damla biriken su göl olur!...

Yaşasın donanma, yaşasın millet var olsun Osmanlı Hanımlar, yaşasın erbab-ı hamiyyet!...¹⁸

Hamiyetmendân-ı Memlekette Kazazyan Ohannes Efendi'nin Hemşire-i Muhteremeleri Meryem Hanım Efendi tarafından İrad olunan Nutku Beliğ:

Hanım Efendiler Hazerâtı!

Nisvan-i iffet unvan Osmaniye'nin anasır-ı umumiyyeden olmak üzere bu suret-i müstahsenede birleşmesi Diyarbekirimiz'de birinci defa meşhûd dide-i fahr ü sürûrumuz olmak hasebiyle eslafımıza göre bugün bize ahlakımıza mûtlî kâl hayr sayılı bir gün kalacaktır.

Binaenaleyh bu cemiyet-i müttehidenin teşkiline inayet ve ihraz-i şeref riyaset buyuran valiyü'l-ittihad-perverimiz Paşa efendimiz hazretlerinin refika-i samiyelerine yüreklerimizin sevimli çiçeklerinden bir deste-i şükran takdim ve gösterdikleri hüsn ü kabûlden dolayı da büyüklükleriyle mübâhî bulunduğumuz muhadderât-ı muhtereme-i İslamiyyeyi ta'zîm ederiz.

Cemiyet-i muhteremenin teşkilini icab ettiren makâsıd-i celile beyanat-ı belîğ ve tabirat-ı cemile ile telkin ve tarif buyuran bu cemiyet-i aliyeyi tebci ve muvaffakiyetini temenni eyleriz.

Kardeşlerimiz, evladlarımız müttehiden kanlarını, canlarını vatan için fedaya hazırladıklarına göre o mukaddes vatan için ziynetlerimiz, altınlarımız bin, bin defa feda olsun, ziynet ve mübâhâtimiz şan ve şerefimiz Osmanlılıktır vatandır. Yaşasın Osmanlılar, yaşasın vatan, yaşasın Osmanlı Hanımları!...

¹⁸ Diyarbekir, No: 1691, 12 M 1329 Perşembe, 30 Kanun-i Evvel 1326, [12 Ocak 1911], ss. 1-2

Mardinli Katolik Ermeni Kazazyan Ohannes Efendi'nin kız kardeşi Meryem Hanımın nutkunda ülkedeki bütün unsurları birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık düşüncesinin etkisi 'cemiyet-i müttehida, müttehiden, ittihad-perver' gibi sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Vali Paşa'nın eşine bu cemiyet-i müttehidenin teşkili ve başkanlığından dolayı şükranlarını sunmakta ve büyüklükleriyle övündüğümüz muhterem Müslüman Osmanlı kadınlarını da gösterdikleri hüsn ü kabulden dolayı hürmetlerini sunduklarını belirterek cemiyetin başarılı olması yönündeki dileklerini ifade etmişti. Kardeşlerimiz, evlatlarımız birlikte [müttehiden] kanlarını, canlarını vatan için fedaya hazırladıklarına göre o kutsal vatan için ziyaretlerimiz, altınlarımız bin defa feda olsun sözleriyle oldukça kısa olan nutkunu sona erdirmiştir.

Diyarbakir Nüfus Kâtibi Abdülbaki Efendi'nin Kerime-i Muhteremesi Edibe Hanım Tarafından Kiraat olunan Nutuk:

Muhterem Hanım Efendilerim!

Müsaade-i aliyeniz olursa tasdi' olmamak için yalnız bir kaç söz söylemeye cesaret edeceğim.

Cariyeniz benât-ı vatanın hadem-i feyz ve terakkisi olan bu mekteb-i feyz mükessibin yetiştirmiş olduğu bir acizeyim. Evet, burada birçok şeyler gördüm, öğrendim, bakınız arz edeyim: Cariyeniz bu mektepte şu muallimemiz hanımefendinin saye-i mesai-i perverânesinde daha dokuz on yaşlarında bulunduğum zaman Amerika, Afrika daha birçok yerleri birçok memleketleri seyr ü seyahat ettim. Şimendiferle mi, balonla mı? Hayır, hayır!... Coğrafya okudum...

Kurre-i arzın yaşadığımız kısmı üzerindeki pek çok memâlik ve beldeleri şimdi gözümün önünde durur gibi görmekteyim, tarih okudum!... Selâtin-i Osmaniye'den Sultan Osman, Fatih Sultan Mehmet Han, Sultan Süleyman Kanuni, Yıldırım Beyazid gibi cihanı lerze-nâk dehşet eden birçok âzimin mücahedât-ı cihanpesandânelerini denizler üzerinde sefîn harbiye ile seyr ü seyahat ederek düşman gemilerini târ ü mâr eyleyen Turgut Paşa, Piyale Paşa Kılıç Ali Paşa gibi derya hâkimlerinin celadet-i kahirânelerini öğrendim.

Bunları bizim gibi acizelere öğreten, bildiren ne idi biliyor musunuz? İşte bu mektep idi... Gerek cariyeniz, gerekse bu mektepte talim ve tedris hevesinde bulunan şu mini mini, sevgili hanım hemşirelerimiz bahtiyardır.

Niçin mi dediniz? Lütfen canınız sıkılmazsa arz edeyim: Acizeniz bu dar-i feyze vaktiyle kayd edilmemiş olsa idim, bugün bu umur-i hayriyye ve menafi-i milliyemiz için burayı teşrif buyuran hanım efendilerime karşı kuvve-i bahriyyemize muavenet zımında çîre-desti meharetim olan işte bu

naçizane bir levhayı takdime ictisar etmeye muvaffak olamazdım. Bu takdim doğrusu pek hakirânedir. Fakat peder-i bendenizin üç yüz yetmiş altı kuruştan ibaret olan maaşı nazar-ı dikkate ve teemmüle alınırsa kusurum her halde afv buyrulur ümit ve itikadındayım.

Artık Hanım Efendilerimi daha ziyade tasdi' etmemek için bu kadarla iktifaya mecbur oluyorum.

Heman cenab-ı feyyaz mutlak, padişah-ı meşrutiyet-perver Sultan Mehmet Han-ı Hâmis efendimiz hazretlerine hayırlı ömürler ihsan buyursun duasıyla hatm-i makâl eylerim.

Yaşasın padişahımız, yaşasın hürriyetle musavat, yaşasın millet, yaşasın donanmamıza muavenette bulunan muhterem hanım efendilerim !...

Diyarbakır Nüfus Kâtibi Abdülbaki Efendi'nin kızı Edibe Hanımın konuşmasında toplantının yapıldığı İnas Mektebi Rüştiye'sinde okumuş olmasının etkisi, kazandırdığı özgüven ve donanım açıkça görülmektedir. Eğer bu okula kaydedilmemiş olsaydı bugün donanmaya yardım gibi hayırlı bir iş için bir araya gelen hanımlara karşı kendi el emeğiyle işlemiş olduğu levhayı takdime cesaret edemeyeceğini belirtir. Takdiminin doğrusu oldukça basit olduğunu ancak babasının 376 kuruş olan maaşı dikkate alınırsa bu kusurunun affedileceğini ummaktadır

Sözünü ettiğimiz nutukların ardından gazetede, genel olarak bir milletin medeniyetine, değişimlerine ve dönüşümlerine, ilerlemesine ve yükselmesine bakıldığında bugünkü cihan medeniyette büyük kavimlerin ahlâk ve ilimleri incelendiğinde bunlar için uygarlaşma ölçüsü, ilerleme ve yükselme rehberi ancak kadınların talim ve terbiyesindedir sözleriyle kadınların eğitiminin ilerlemenin, medeniyetin ölçüsü olarak önemi vurgulanmıştır. Vatan ve milleti yükselmek ve ilerlettirebilmek için hepimizde emel var ancak bunun semere verebilmesi için vatan için can ve malını fedaya hazır; sanat, ticaret ve ziraatte azimli, çabalayan, girişimci olan vatan evlatlarının yetiştirilmesi için kadınların eğitilmesi gerektiği düşüncesi öne çıkarılmaktaydı.

Gazetede yer alan editöryal yazıda dile getirilen, Diyarbakir'de kuruluşu büyük bir övünçle anılan Diyarbakir Osmanlı Hanımlar Şubesi Muavenesi bütün Osmanlılara ana olacak, Osmanlı kızlarının gelecek nesillerin terbiye ve tahsilini temin edecek Osmanlı hanımlarının mevcudiyetine bu hamiyet, vatansever toplantı vatanın geleceği için büyük bir delildir. Şüphesiz bir çocuğun ana kucağında almış olduğu ilk terbiyenin bütün yaşam ve hareketlerine hâkim olduğu gerçeği vurgulanmaktaydı. Diyarbakir'de olduğu gibi her vilayette her sancakta her kazada hatta köylerde bile donanma-yi

milliyeye cansiperâne hizmet ve yardım edecek Osmanlı Hanımlarından oluşan Donanma Cemiyetlerini görmekle iftihar edileceği sözlerine yer verilmişti.

Gazetenin bir sonraki sayısında¹⁹ da donanma şubesine bağışlanan meblağdan başka aynı bağışların neler olduğu ve kimler tarafından verildiği yayınlanmıştır:

Hamiyyet-mendân-ı memlekette Pirinççi Hacı Hüseyin Efendi'nin mahdumu Hacı Ali Efendi'nin harem-i âlileri hanım efendi tarafından kıymetli bir çalar saat, mütekaid süvari kaymakamı Çerkes Şakir Bey'in harem-i âlileri tarafından siyah atlas bir adet boğça, fedakârân-ı ümmetten ve ezkiya-yı muallimîn-i vatandan Yüzbaşı Eşref Beyefendinin harem-i âlileri tarafından antika işlemeli bir adet havlu, muhasebe-i vilayet mümeyyiz-i hamiyetmendi Raci Beyefendi'nin harem-i âlileri tarafından işlemeli Kırım atlası bir adet boğça, hamiyetmendân-ı memlekette nüfus kâtibi [Abdül] Baki Efendi'nin kızı Edibe Hanım Efendi tarafından küçük bir adet levhadır ki donanma-ı milli nazarında kıymeti takdir olunmaz eşya-yı hamiyetkârâne ve teberruat-ı fedakârânedir.

Esasen bu hamiyetli hanımlar, gerçekten şefkatli ve fedâkâr olan anneler tarafından eşya-yı nefiselerin hediye edilmesine sebep ise vilayet jandarma alayı emini Mehmet Asım Efendi'nin eşinin kurban bayramında nesl-i cedit fedaiyelerinin hamiyet sandukasını gezdirdikleri sırada, vaktiyle okulda işlemiş olduğu işlemeli ve nadide bir seccadeyi bağışlamasıdır. Bu cömertlik, yurt sevgisi hamiyet, milli donanmaya hanımların kıymetli eşyalarıyla her türlü yardıma hazır olduklarını göstermekteydi.

Cemiyetin nizamnamesine göre kayıtların ve yazı işlerinin düzenlenmesi, gelirlerin tahsili usulü ve ciddiyetini koruma amacıyla Osmanlı Hanımlar Şubesi Muavenesi kâtibeliğine, cemiyetin karar-ı mahsusuna göre 200 kuruş maaşla Mekteb-i İnas Rüştüyesi Muallime-i Evveli Zehra Hanım Efendi seçilerek atanmıştı. Ancak Zehra Hanım bu görevi fahriyen yerine getireceğini, öğretmen olarak zaten 700 kuruş maaşla görevli bulunduğunu göndermiş olduğu ve aşağıda yer alan cevabında belirtmekte, donanmamız hakkında ilerlemelerinizle diğer vilayetlere gıpta edilecek şekilde başarılı olmaları yolundaki dileğini ifade etmişti.

¹⁹ “Havadis-i Vilayet: Muavenet-i Milliyye Cemiyetinden Mücadele-i Millet, Musabaka-i Hamiyet”, *Diyarbakir*, No: 1692, 19 M 1329, 7 Kanun-i Sâni 1326, [20 Ocak 1911], s. 1

*İane-i Milliye Cemiyeti Heyet-i Muhteremesine**Muhterem Efendiler;*

Kadınlar, arzu ve vicdanlarıyla Donanma Cemiyetine takdim-i ianata iştirak ettiler. Şube teşkil ve cariyelerini de 200 kuruş maaşla kâtibe intihab eylediler. Saye-i millette 700 kuruş maaşla muvazzaf bulunduğumdan maaş-ı hâliyem idare-i cariya[ne]mi maa-ziyadeten temine kâfi olduğundan intihab buyrulduğum vazife-yi mezkureyi vasi nisbetinde hammiyyeten ve meccanen ifa edeceğimi taahhüd eylediğimi arz ile lüzumu ve ehemmiyetine yakın hasıl eylediğim donanmamız hakkında ikdamatınızla vilayat-ı saireye gıpta bahs olacak surette muvaffakiyetinizi temenni eylerim efendilerim.

İnas Mektebi Rüştüyesi Muallime-i Evvel Fatma Zehra ²⁰

Sonuç

II. Meşrutiyet dönemi kadın gazete ve dergilerin sayısının arttığı dolayısıyla kadınların fikir ve görüşlerini daha belirgin olarak gündeme getirdikleri; kadınların çeşitli dernekler, cemiyetler kurarak teşkilatlandıkları bir dönemdir. Bu dönemde kurulan pek çok kadın derneklerinin yanı sıra DOMMC'nin Hanım şubeleri aracılığıyla da Müslim ve gayr-i Müslim Osmanlı kadınları cemiyet yaşamına aktif olarak katılmışlar ve kamusal alanda görünür olmuşlar, toplantılar düzenleyerek DOMMC'ne bağışta bulunmanın önemini vurgulayarak bağış toplamışlardı. Aynı zamanda katılımcı olarak el emeği ürünleri olan eşya-yı nefiseleri, ziynet eşyalarını ve paralarını bağışlamışlardır. Cemiyetin yardım taleplerine cevap vermek vatansaver olmakla özdeşleşmiş, kadın kimliğinin vatan sevgisi, vatana hizmet olgusu üzerinden anlam kazandığı görülmektedir.

Kaynakça**A. Arşiv Kaynakları**

TİTEA K.270.G.13 B.13-1001
 TİTEA K.270.G.13 B.13-2001
 TİTEA K.270 G.10 B.10-3001
 TİTEA K.294 G.43 B.43-2001
 TİTEA K.214 G.2. B.2
 TİTEA K.265 G.4 B.4

²⁰ *Diyarbekir*, No: 1692, 19 M 1329, 7 Kanun-i Sani 1326 [20 Ocak 1911], s. 1

B. Gazeteler

- Diyarbakir*, No: 1690, 5 M 1329 Perşembe, 23 Kanun-i Evvel 1326, [05 Ocak 1911]
Diyarbakir, No: 1691, 12 M 1329 Perşembe, 30 Kanun-i Evvel 1326, [12 Ocak 1911]
Diyarbakir, No: 1692, 19 M 1329, 7 Kanun-i Sani 1326 [20 Ocak 1911]
Köroğlu, No: 129, 09 Haziran 1327 [Miladi 22 Haziran 1911]
Tanin, No: 938, 31 Mart 1327 [12 Nisan 1911]
Tanin, No: 956, 18 Nisan 1327 [1 Mayıs 1911]
Tanin, No: 1049, 21 Temmuz 1327 [3 Ağustos 1911]
Tanin No: 1062, 3 Ağustos 1327 [16 Ağustos 1911]

C. Kaynak Eser ve İncelemeler

- ASLAN Zehra, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılmasında İttihat ve Terakki Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, Bahar 2010, ss. 57-72.
- “Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Nizamname-yi Esasisi, *Düstur*, 2. Tertip, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332, ss: 1-7, Tarihi: 20 Şevval 1327, 22 Teşrin-i Evvel 1325 (1909), [04 Kasım 1909].
- Eker Karadağ, Ş., *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Dernekleri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2011.
- Gök, N., *Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2007.
- Gök, N., “Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 43, Mart 2008, ss. 77-93.
- İslamoğlu, S., *Osmanlı'dan Cumhuriyete: Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kuneralp, S., *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis, İstanbul, 1999.
- Özçelik, S., *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara, 2000.
- Van OS Nicole A.N.M., *Feminism, Philanthropy & Patriotism: Female Associational Life in the Ottoman Empire*, (PhD thesis), Leiden University Institute for Area Studies (LIAS), Faculty of Humanities, Leiden University, 2013.
- Van OS Nicole A.N.M., “Osmanlı Kadın Dernekleri: Geçmişten Gelen Kaynaklar, Gelecek İçin Kaynaklar”, Çev. K. Genç, *Toplumsal Tarih*, Mart 2002, ss. 7-14.
- Van OS Nicole A.N.M., “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 21, Güz 2011, ss. 255-290.